

РОЛЬ ПРАВОТВОРЧОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

З моменту прийняття Акта незалежності України минуло два десятиліття. За цей час система законодавства нашої держави неодноразово змінювалася і доповнювалася. Це зумовлено тим, що вже багато років в Україні створюються і формуються нові засади суспільного життя. Провідну роль у цьому формуванні відіграє правотворчість.

У сучасній юридичній літературі вивчається коло проблем правової, в тому числі, законодавчої політики України. У своїх дослідженнях проблеми правотворчості висвітлюють українські вчені-правознавці, зокрема: О. Зайчук, М. Кельман, В. Ковальський, В. Кириченко, О. Мурашин, Н. Оніщенко, О. Скакун та інші.

Традиційно правотворчість розглядається як організаційно оформлена процедурна діяльність державних органів зі створення правових норм чи з визнання правовими вже сформованих, діючих у суспільстві правил поведінки [1, с. 248].

Історичні засади правотворчості відомі ще з давніх часів. Якщо звернутися до історичних матеріалів, то можна розглянути відповідні підвалини правотворення. Доцільно зауважити, що звичаєво-правові норми – фундаментальна первинна основа виникнення і реалізації права на практиці [3, с. 253-266]. Звичайно, ці норми були не писаними, вони переважно існували в усній формі. Але їх створення і виникнення – це, передусім, правотворчі ознаки того часу. Про це свідчать джерела звичаєво-правових норм – збірки, статuti, правди, грамоти, універсали. Яскравий приклад правотворчості на історичному рівні демонструє історико-правова пам'ятка «Руська правда», яка мала три редакції: коротка редакція була створена Ярославом Мудрим (XII ст.) і складалася з 45 артикулів; просторова редакція була запроваджена Володимиром Мономахом (сер. XII ст. – поч. XIII ст.), складалась із двох частин, в яку входили питання закупівлі та нарахування відсотків; скорочена редакція виключала застарілі норми Руської правди. Аналіз цього правового документу дає змогу говорити про те, що він складався із норм, що регулювали соціально-правові питання. Окрім Руської правди в історії України існували ще такі правові документи як Статuti Великого князівства Литовського (1529, 1566 і 1588 років) і Конституція Пилипа Орлика (1710 р.), які є політико-правовою пам'яткою у світовій історичній думці.

Зважаючи на названі історико-правові факти, стає зрозумілим, що правотворча діяльність в Україні має відповідні гносеологічні корені, виступає реалізатором українського правознавства. Періодизація українського права починається з феодальної епохи (X – XV ст.ст.) і закінчується сьогоденням – коли триває процес розбудови правової держави (сучасний період). Отже, первинні стадії створення правових норм на історичному рівні фундаментально і докорінно поєднуються з поняттям правотворчості, яке має свій початок ще з глибин історичних фактів [7, с. 100].

Автори підручника «Теорія держави і права» визначають правоутворення як процес утворення права і поділяють його на такі етапи: гносеологічний, який відображає процес виникнення і становлення права у формі правосвідомості; матеріальний – де право формується в результаті реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що трансформуються у конкретні правовідносини; інституціональний – коли право виступає у вигляді норм права, які у сукупності утворюють систему. Іншими словами зміст поняття правоутворення відображає процес появи права, як результат соціального розвитку суспільства, що бере початок із з'ясування потреби у нормативному регулюванні суспільних відносин, створення концепції (ідеї, форми) такого регулювання, розроблення і прийняття правового акта та введення його в дію [9, с. 355-356]. Серед правотворчих факторів які впливають на основу правореалізації слід назвати: економічні, політичні, соціальні, національні, зовнішньополітичні та ідеологічні [2, с. 19-20].

Правотворчість повинна будуватися на раціональних, прагматичних та ефективних принципах. Питання щодо принципів не несе абстрактно-теоретичного характеру, його розробка в теорії права позитивним чином впливає на практику створення юридичних нормативних документів. Додержання принципів правотворчості допомагає уникати помилок, знижує вірогідність створення неефективних правових норм, сприяє підвищенню правової культури населення і юридичних осіб [5, с. 248]. Якщо розглянути правотворчу діяльність держави на сучасному цивілізаційному

Слово молодим

рівні, то вона здійснюється на базисній основі певних принципів, які є «провідником» права, тобто його реалізують. Принципи представлені як організаційна та ідейна основа, визначальна сутність, загальний напрям і характерні риси правотворчої діяльності.

О. Скакун запропоновано наступні основні принципи правотворчої діяльності.

– Принцип демократизму здебільшого покладено в основу виявлення і необхідність закріплення в законах волі народу, сприяє створенню доступності обговорення законопроектів представниками різних громадських організацій, профспілок та соціальних верств населення. Цей принцип враховує законні та соціальні інтереси, які виражаються у сфері правотворчості.

– Принцип законності створює умови та певні правила, які важливі для дотримання мети прийняття нормативно-правових актів, принципового додержання загальності правових норм, компетенції певного органу, який їх приймає, а також ієрархічної послідовності правового акту.

– Принцип науковості, який передбачає важливість наукового опрацювання нормативно-правових актів, аналіз можливих наслідків при прийнятті акту, робота та облік з науковими даними. Особливо важливим є, також прогноз історичного та стратегічного дослідження і розгляду в процесі правотворчої діяльності.

– Виконуваність, як принцип правотворчості, відіграє необхідність врахування при створенні законопроекту чи прийнятті закону, об'єктивної повноти організаційних, кадрових, юридичних, фінансових умов. Наявність цих умов дозволяє нормативно-правовому акту бути не лише реалізованим, а й ефективним при його вступі у законну дію.

– Принцип системності правотворчості забезпечує обов'язкове дотримання системи законодавства, галузевої побудови та правової нормативності.

– Принцип гуманізму, який передбачає певну спрямованість нормативного акту на фундаментальну основу забезпечення, охорону і захист прав і свобод особи. Базис принципу полягає у задоволенні морально-ментальних умов людини для нормального існування, а також духовних і матеріальних потреб, які мають бути основою правотворчості.

– Принцип професіоналізму, який ґрунтується на основі залучення професіоналів відповідних галузей діяльності. У процесі розробки правового акту, насамперед, варто уникати непродуманих рішень та поспішностей [8, с. 295-296].

В правотворчій діяльності важливого значення набуває принцип верховенства права. Як зазначає Ю. Шемшученко, принцип верховенства права (rule of law) є категорією не тільки національних, а й міжнародної правових систем [6, с. 5]. Н. Оніщенко вважає, що принцип верховенства права повинен розглядатися у двох взаємопов'язаних та взаємоузгоджених ракурсах: як елемент доктринального вивчення та необхідна складова, що пронизує весь правореалізаційний процес, іншими словами, як принцип права і принцип, що належить правовому регулюванню. При цьому слід підкреслити, що дані ракурси не повинні в жодному разі протиставлятися, а їх розгляд у зазначеному форматі, лише передбачає виокремлення суттєвих характерних ознак та рис [6, с. 11-12].

Таким чином, посилаючись на основну думку наукової статті, право реалізується за допомогою правотворчості, як основного елементу правореалізації.

Ще один цікавий аспект правотворчості – судова правотворчість, яка має дискусійний характер. На сьогодні, значна кількість учених-правознавців судову правотворчість не розглядають як джерело права. Зокрема, у системі романо-германської правової сім'ї діяльність верховних судів має більш конкретизуючий, а не правотворчий характер. Ці суди виносять конкретні роз'яснення щодо питань цільового застосування чинних норм права і водночас не містять нових, оскільки суд – правозастосовний, а не правотворчий орган [4, с. 165-180]. В Україні судова правотворчість не виділяється як окремий вид правотворчої діяльності. Наприклад, Постанови Пленуму Верховного Суду України не є джерелами права, хоча вони носять важливий роз'яснювальний характер. Зауважимо, що така розбіжність думок і фактів ставить під сумнів відсутність правотворчості судів.

Виникає логічне питання про закріплення на законодавчому рівні судової правотворчої діяльності. Але це суперечило б класичному розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, які створені для того, щоб урегулювати і закріпити за кожною з них основні завдання й повноваження. Суди мають специфічні функції, значення та місце в правовій, демократичній державі. Вчені вважають, що у перспективі судові рішення в Україні можуть набути сили і авторитету норми права.

В цілому, на нашу думку, дивлячись на наукові засади правотворчого (законодавчого) про-

Матат А. В. Роль правотворчості у забезпеченні реалізації права: теоретико-правовий аналіз

цесу, це свого роду «технологія», можна навіть сказати, «рецептура» створення нормативних актів. Цей процес передуює розмежуванню на певні етапи, підходить й навіть методика при створенні норм права.

У вузькому значенні правотворчість визначається як функціональна форма діяльності держави, переважно законодавчого органу, спрямована на проектування, зміну, доповнення чи скасування правової норми. Широке значення правотворчості, що наводиться в сучасній юридичній літературі, визначає її як функцію держави, одну із форм її діяльності в особі компетентних органів, установ та організацій, які уповноважені (у передбачених законом випадках) готувати, видавати або вдосконалювати нормативно-правові акти. Слід додати, що правотворчість можуть здійснювати український народ (шляхом референдуму), місцеві громади (на зборах, слуханнях або через обрані ними органи). За допомогою такої діяльності правова система підтримується в активному стані, запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [2, с. 13].

Незважаючи на те, що ми схилиємось до «обережного» ототожнення правотворчості і законотворчості (адже основа дії практично однакова), в літературі провідні вчені наголошують на тому, що правотворчість є більш широким поняттям ніж законотворчість чи законодавчий процес, вона охоплює процес створення всіх форм права – законів, підзаконних актів, правових звичаїв.

Процес формування права – складний і багатоманітний. Він зумовлений взаємодією об'єктивних умов і суб'єктивних чинників, що визначають і забезпечують утворення нових норм права. У цьому контексті, правотворчість розглядається як один із найбільш важливих аспектів діяльності держави, форм її активності, яка має на меті формування правових норм, їх зміну, скасування чи доповнення.

На нашу думку, роль правотворчості доцільно розглядати з позиції безпосереднього реалізатора права. Створення майбутньої правової норми – це фактичне її застосування на практиці, тобто правотворчість реалізує право у дійсному його виконанні.

Список літератури:

1. *Кириченко В. М.* Теорія держави і права: [модульний курс] / В. М. Кириченко, О. М. Куракін – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.
 2. *Ковальський В. С.* Правотворчість: теоретичні та логічні засади / В. С. Ковальський, І. П. Козінцев. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.
 3. *Лозко Г.* Методологічні орієнтири української правової реальності / Г. Лозко, П. Косенко // Про українське право. – К.: Грамота, 2009. – Частина IV. – 266 с.
 4. *Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х т.* / [отв. ред. М. Н. Марченко]. – [изд. 3-е доп. и перераб.]. – М.: Норма, 2007. – Том 3: Государство, право, общество. – 528 с.
 5. *Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства* – Х.: Право, 2007. – 248 с.
 6. *Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: [монографія] / У двох книгах / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка; [ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.] / Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / [Відп. ред. Н. М. Оніщенко]. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2008. – 344 с.*
 7. *Рабінович П. М.* Основи загальної теорії права і держави: [навч. посіб.] / П. М. Рабінович. – Львів: Край, 2007. – 300 с.
 8. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: [підручник] / [пер. з рос.] / О. Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2006. – 656 с.
- Теорія держави і права. Академічний курс: [підручник] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.*

Матат А. В. Роль правотворчості у забезпеченні реалізації права: теоретико-правовий аналіз

В статті аналізується питання правотворчості, її ролі в забезпеченні реалізації права. Автором досліджуються поняття, сутність та основні принципи правотворчості.

Ключові слова: правотворчість, законотворчість, правореалізація, правова норма, принципи правотворчості.

Матат А В. Роль правотворчества в обеспечении реализации права: теоретико-правовой анализ

В статье анализируется вопрос правотворчества, его роли в обеспечении реализации права. Автором исследуются понятие, сущность и основные принципы правотворчества.

Ключевые слова: правотворчество, законотворчество, правореализация, правовая норма, принципы правотворчества.

Matat A. Lawmaking role in the realization of enforcement of the right: theoretical and legal analysis

Слово молодым

The article analyzes the question of lawmaking, its role in ensuring the realization of the right. Author studies the concept, the essence and basic principles of lawmaking.

Key words: lawmaking, legislation, enforcement of the right, legal norm, principles of lawmaking.